

DOKUMENTY A MATERIÁLY

STREDOVEKÝ DISCIPLINÁRNY A PROVIANTNÝ PREDPIS Z BARDEJOVA

VLADIMÍR S E G E Š

SEGEŠ, V.: Disciplinary and Commissary Direktive of Medieval Bardejov. *Vojenská história*, 6, 3-4, pp 136 – 140, Bratislava.

The medieval military directives are considered as very unique documents not only in case of Hungary but of all Europe. From this view the document from the District State Archive in Bardejov located in the east of Slovakia has unique values. There is in archival inventory recorded as Disciplinary rules of Bardejov's mercenaries and portion the mercenary's pay among them. It is the oldest known town's medieval document in the frame of all territory of Hungary.

Military History. Slovakia in the Middle Age. Bardejov. Documents from 15th Century.

Stredoveké vojenské predpisy patria medzi vzácne a ojedinelé pramene. Platí to nielen v prípade Uhorska, ale aj v celoeurópskom meradle. Z tohto hľadiska má priam unikátnu hodnotu dokument, ktorý je v Inventári Štátneho okresného archívu v Bardejove zaznamenaný ako Disciplinárne pravidlá bardejovských žoldnierov a zadelenie výplaty – žoldu¹. Je to zatiaľ najstarší známy mestský stredoveký doklad svojho druhu v rámci celého Uhorska.

Vlastný 6-listový dokument je písaný po nemecky, relatívne úhladnou gotickou kurzívou. Samotný nadpis *Vormerck dy wyess der Zalung gemeine speyss unnd Straffung der ubertreter* (Predpis spôsobu úhrady základných potravín a potrestania previnilcov) naznačuje, že ide o disciplinárny a proviantný predpis. Nie je síce datovaný, no na základe diplomatického a obsahového rozboru ho možno zaradiť do polovice 15. storočia. V uhorskej stredovekej legislatívnej praxi je známy iba jediný obsahovo obdobný normatív. Je ním dekrét kráľa Žigmunda vydaný 17. marca 1427 v Brašove.² Člení sa (podľa neskoršieho edičného spracovania) na deväť článkov. V arene a narácii dekrétu kráľ Žigmund uvádza, že dôvodom jeho vydania sú predovšetkým početné sťažnosti cirkevných i svetských obyvateľov na príkoria, násilia a škody, ktoré na kráľovských majetkoch páchajú príslušníci kráľovského vojska, oddiely prelátov a barónov, ako aj šľachtici a familiári povolani do vojska. V dekréte sa vo viacerých článkoch stanovuje pomerne komplikovaný postup pri vyšetrovaní krádeží a iných prečinov vojska a stanovujú sa aj zásady a postup pri zásobovaní vojska.

¹Štátny okresný archív (ďalej ŠOKA) Bardejov, fond Magistrát mesta Bardejova (ďalej MMB), č. 1987. Pozri aj IVÁNYI, B.: *Bártfa szabad királyi város levéltára 1319 – 1526*. I. Budapest 1910, s. 299, č. 1985.

²Originál listiny je v Slovenskom národnom archíve v Bratislave, Leleský konvent HM, Fasc. 47, Acta anni 1427, Nr. 22. Regest a text dekrétu pozri DÖRY, F. – BÓNIS, G. – BÁCSKAI, V.: *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns. 1301 – 1457* (ďalej DRH 1301 – 1457). Budapest 1976, s. 244 – 247. Slovenský preklad (od D. Dvořákovej) pozri *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov V. Prvý cisár na uhorskom tróne* (ďalej *Pramene*). Bratislava 2001, s. 214 – 217.

V prvej časti bardejovského dokumentu sa uvádza vojenský trestný poriadok. Má desať ustanovení, ktoré sme z prehľadných dôvodov očíslovali a dali do zátvoriek.

V preklade do slovenčiny znie:

- (1.) Teda, ak niekto slovami alebo činmi uškodí svojmu kapitánovi alebo desiatnikovi, nech sa potresce stratou hlavy.
- (2.) Ďalej, keď niekto so zbraňou prepadne spolubojovníka vo vojsku, alebo mu uškodí, nech stratí hlavu; ak však zo zlosti ohrozí zbraňou druhého, nech stratí ruku.
- (3.) Ďalej, ten, kto násilím vezme sedliakom potraviny, ktoré dovážajú, nech je bez akejkoľvek milosti uvrhnutý do vlhkej jamy a nech je verejne predvedený pomedzi vojsko.
- (4.) Ďalej, nech sa nikto pri ubytovaní neopováži násilím alebo bez súhlasu zobrat' čokoľvek z farských dvorov, kostolov a domov kňazov či šľachticov, a to pod trestom straty hlavy.
- (5.) Ďalej, pod stratou hlavy nech si nikto nedovolí násilím alebo bezočivými slovami či činmi spôsobiť ujmu ženám, pannám či dievkam.
- (6.) Ďalej, kto ukradne čosi sedliakom, má byť podľa miery previnenia potrestaný.
- (7.) Ďalej, ak si niekto v mieste ubytovania násilím vezme jedlo, nech ho kapitán donúti zadost'učiniť alebo zaplatiť. Ak ide o jazdca, musí gazdovi odovzdať svojho koňa, ak je však dotyčný pešiakom, nech dá čosi iné zo svojich vecí.
- (8.) Ďalej, ten, čo zbije gazdu, potrestá sa zbitím, aby sa gazdovi učinilo zadost'.
- (9.) Ďalej, nikto nesmie loviť ryby v [mestskom] rybníku, a keď tak učiní, nech na príkaz kapitána uhradí škodu.
- (10.) Ďalej, kto spôsobí škodu, musí ju buď odčiniť, alebo sa pokonať; na čo ho má kapitán prinútiť.³

Z obsahového rozboru disciplinárneho poriadku vyplýva, že prvé dve ustanovenia sa venujú vnútorným vzťahom a poriadku priamo vo vojsku. Ďalších sedem ustanovení (3. – 9. bod) upravuje správanie sa vojakov voči civilnému obyvateľstvu a posledný (10.) bod má všeobecný charakter. Sankcie voči previnilcom sú stanovené pomerne prísne, zodpovedajú však dobovým zvyklostiam, a to tak zo všeobecne vojenského hľadiska, ako aj z hľadiska uhorskej legislatívnej praxe.⁴ Trest smrti (s'atím) sa ukladal vo viacerých prípadoch: za odpor či ublíženie nadriadenému (1. bod), za úmyselný ozbrojený útok na spolubojovníka (2. bod), za

³„(1.) Item, szo eyner seynen hauptman oder Zechendner, mit worten oder wercken beleidiget, szol verlieren sein haupt.

(2.) Item szo eyner seinen mittgesellen in dem herr, mit waffen überlaufft oder beleidiget, szol vorlieren sein haupt, doch welcher ausz grimme sein gewer über den andren, on belaidigung ausz zeuchet, der szol verlieren ein handt.

(3.) Item, welcher mit gewalt nimpt den pauren dy speysz dy sy zw füren, den szol man on alle genadt sew pürsten in dy nas löcher stechen unnd offentlich durch das herr füren.

(4.) Item, aus den pfarrhoefenn, kirchenn, unnd heusern der priestern und der edel leut sol keiner nixt mit gewalt nemen, auch on ir vorwilligung bey in herbergen, bey verliefung des haupts.

(5.) Item, keiner szol bey vorlieferung des haupts, weiber iungkfrauen, medt, mit gewalt, ader mit unzimlichen worten oder wercken beleidigen.

(6.) Item, welcher den pauren etwas stelen thut, derr szol nach seinem verdinstnis gestrafft werden.

(7.) Item, velcher in der herberg speisz mit gewalt nimpt, der szol durch den hauptman, zw widerstattung oder bezalung, gezwunget werden, ist er ein reisiger, szol er sein ros z dem wirt in sein handt geben, ist er aber ein fuszgeer, geb er etwas anders von seinem dingk.

(8.) Item, welcher den wirt schlecht, der szol geschlagen werden, unnd dem wirt genug thun.

(9.) Item, nimantz szol teuch fischen, szo ers thut, szol er durch zwang des hauptmans gnug thun.

(10.) Item, welcher durch fur schaden thut, der selbig szol, genug dar für thun, oder sich voreinigen, zw welchem er durch den hauptman bezwungen szol werden.“ ŠOKA Bardejov, MMB č. 1987, fol. 1.

⁴Porovnaj a pozri Staročeské vojenské řády (ed.: SVEJKOVSKÝ, F.). Praha 1952. Z hľadiska mestského vojenstva pozri DURDÍK, J.: Neznámý vojenský řád z r. 1449. In: Historie a vojenství, 1968, č. 6 – 7, s. 909 – 923. Uhorské pomery sleduje SEGĚŠ, V.: Legislatívno-právny rámec uhorského vojenstva do sklonku 14. storočia. In: Vojenská história, 3, 1999, č. 1, s. 3 – 19. Tenže: Legislatívno-právny rámec uhorského vojenstva za kráľa Mateja Korvína. In: Vojenská história, 5, 2001, č. 2, s. 3 – 19.

vykrádanie fár, kostolov a obydlí kňazov či šľachticov (4. bod), za zneučtovanie osôb ženského pohlavia (5. bod). Zmrzačením, konkrétne odseknutím ruky sa meritórne stanovoval trest v prípade ohrozenia spolubojovníka zbraňou v afekte (2. bod). Fyzickým trestom – zbitím mal byť potrestaný vojak, ktorý zbil sedliaka, čiže poddaného (8. bod); ide tu o typický príklad tzv. zrkadlového trestu. Zaujímavou sankciou je uvrhnutie do jamy a verejné predvedenie pred vojsko v prípade, ak sa vojak dopustil krádeže dovážaných potravín (3. bod). Pomerne veľká právomoc sa v disciplinárnom poriadku ponechávala kapitánovi, ktorý podľa situácie a vlastného uváženia mohol potrestať viaceré delikty (6., 9., 10. bod). Nemenej zaujímavým je aj trest v prípade násilného odňatia jedla v mieste ubytovania, keď jazdec mal ako satisfakciu odovzdať poškodenému svojho koňa, pešiak inú zo svojich cenností (7. bod).

Ďalšia časť bardejovského predpisu stanovuje (v dvoch bodoch) spôsob úhrady za stravu vo vojsku (*Dy weisz bezalen dy speysz in dem herr*), ide teda o vlastný proviantný predpis v užšom zmysle:

- (11.) Stravu pre vojsko možno kúpiť na základe úvahy a rozhodnutia trhového dozorcú, ktorý bude vo vojsku ustanovený.
- (12.) Ďalej, ak kapitán zanedbá či začachruje stravné záležitosti, nech ho potrestá [mestský] hlavný kapitán, a to rovnakým spôsobom, akým trestá svojich [vojakov].⁵

Za priamu súčasť proviantného predpisu treba považovať aj beznadpisovú limitáciu cien, ktorá je stanovená relatívne nízko, a teda pre vojsko výhodne:

- jatočný a plemenný vôl 1 zlatý
- dojná krava s teľaťom 3 zlaté
- hus 1 denár
- celý bok mäsa 50 denárov
- prasiatko 2 denáre
- sliepka 1 denár
- denná dávka chleba na osobu 1 denár
- pinta vína budínskej miery (cca 1,69 l) 4 denáre
- pinta medoviny 2 denáre
- pinta piva 1 denár
- denná dávka sena na 1 koňa 1 denár
- štvrtka ovsu 6 denárov
- štvrtka jačmeňa 7 denárov.⁶

⁵„11. Item, dy speysz in dem herr sol kauft werden nach dem erkenntnisz unnd aufszpruch des marckrichters, welcher in dem herr gefätzt wirt werden.“

12. Item, szo der hauptman dy dingk verstumen wird, szol in der oberst hauptman strafen, gleichfoernig als er dann dy seinen straffet.“ Tamže, fol. 2.

⁶„Item fur ein schlacht ochsen der mit zeucht fl. 1

Item fur ein melck kuv mit dem kalb fl. 3

Item fur ein ganz d. 1

Item fur 1 seiten fleisth d. 50

Item fur 1 fercklein d. 2

Item fur 1 hun d. 1

Item fur 1 brot teglich auf ein p(er)son d. 1

Item fur 1 pinth wein ofner maß d. 4

Item fur 1 pinth medt d. 2

Item fur 1 pinth pir d. 1

Item fur hew tag vn(n)d nacht auf 1 roß d. 1

Item fur 1 fiertel haber d. 6

Item fur 1 fiertel gersten d. 7⁴. Tamže, fol. 2.

V spomínanom dekréte kráľa Žigmunda v zák. čl. 7/1427 je stanovená cenová limitácia potravín a krmiva nasledovne: za budínsky gbel ovsu, jačmeňa či pšenice v zimnom období 31 denárov a v letnom období 25 den., za seno pre koňa na deň a noc 1 denár, za chlieb na dospelú osobu jedlo pre dvoch mužov 1 den., za hus 5 den., sliepku 3 den., kura 2 den., prasiatko 5 den., jahniatko 8 den.; za 1 denár bolo osem vajec. Potraviny, za ktoré sa nedala určiť cena jednotlivo, sa mali kupovať podľa akosti a dobových a miestnych pomerov, vždy však hotovými peniazmi.⁷ Možno oprávnené predpokladať, že obdobný postup museli dodržiavať aj bardejovskí žoldnieri. Z porovnania obidvoch cenových limitácií je však očividné, že v bardejovskej limitácii sú stanovené nižšie ceny, a to takmer vo všetkých položkách.⁸

Menoslov a výplatná listina bardejovských žoldnierov (*Vormerkung der Soeldner vnnnd ired Szoldes auf 1 mon(a)t, der Statt Bartpha*)⁹ nám vlastne dáva jednoznačnú odpoveď na dôležitú otázku, pre koho bol bardejovský predpis vydaný, komu bol určený. Zároveň nám však táto časť dokumentu umožňuje aj spoznať organizačnú a hierarchickú štruktúru jednotky bardejovských žoldnierov. Do služieb mesta, nepochybne na poľnú výpravu, bolo najatých spolu 33 mužov: 27 ozbrojených bojovníkov, 1 výrobca pušného prachu (*pixidarius*) a 4 furmani (*firknecht*), ktorých sprevádzal zväčša aj 1 predný jazdec – pohonič (*forreyter*). Veliteľom žoldnierov bol kapitán (*Hauptman*) Valentín Nigkysch, s mesačným žoldom 3 zlaté. Vyššiu sumu, a to 4 zlaté dostával iba pavéznik (*Pafoesner*) Valentín Mulnerknecht, keďže mal pomocníka (označovaného ako *bube*), ktorého si platil vo vlastnej rézii. Dvaja desiatnici (*Zechentner*) mali po 3 zlaté, rovnako ako zbrojár (*Bewafter oder Wappner*) Šimon Mulnerknecht, čiže vlastne puškársky majster. Radoví vojaci – žoldnieri (*Soeldner*), zadelení do dvoch desiatín (čiže z dnešného hľadiska družstiev), mali mesačne po 2 zlaté. V prvej desiatine, ktorej velil desiatnik (*der erst Zechentner*) Gašpar Edelman, bolo okrem neho 10 mužov – pešiakov: Anton Wolfhart, Benedikt Blanck, Valentín Kumaul, Ambróz Kindernenn, Juraj Laszli, Matej Graf, Michal Pazir, Ilja Wolgerath, Peter Kuntz, Ján Polack-Parpirer. Druhá desatina mala spolu 12 bojovníkov, veliteľom bol desiatnik (*der ander Zechentner*) Juraj Frimer a mužstvo tvorilo 11 pešiakov: Šimon Ber, Peter Silg, Martin Koepfel, Jakub Preusz, Vojtko Polack, Matyáš Banck, Štefan Sibnpurger, Peter Laszli, istý Mumhart, akýsi Polner, Šimon Polack.

Furmani neboli platení jednotne, ale od počtu vykonaných ciest. Napríklad povozník Janko dostal na 3 týždne 1 zlatý, Stašek na 2 týždne pol zlatého (čiže 50 denárov), Andrej na 4 týždne 1 zlatý, Deka na 3 týždne 1 zlatý, pohoničovi prislúchalo 40 denárov na dva týždne. Na výplatnej listine sa medzi uvedenými členmi nebojovej zložky (vlastne vozatajstva) spomína aj výrobca pušného prachu (*pixidarius*), ktorému na trikrát vyplatili spolu 11 zlatých.¹⁰

Bardejovskí žoldnieri boli pravdepodobne pôvodne najatí na obdobie 8 mesiacov. Naznačuje to písárom vopred vypísaný počet mesiacov (*Monat 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8*) nad menoslovom žoldnierov. Konkrétne vyplatená suma žoldu pri menách je však poznamenaná iba za prvé dva mesiace, čo potvrdzuje aj slovný záznam o tom, že prvý žold im bol vyplatený v nedeľu po Margarete, druhý žold v piatok pred odchodom žoldnierov z Bardejova, čiže v piatok pred Máriou Magdalénou¹¹. Za menoslovom žoldnierov nasleduje údaj o tom, že žold na tretí mesiac služby bude vyplatený na sviatok narodenia Panny Márie (čiže 8. septembra) a štvrtý žold v ne-

⁷DRH 1301 – 1457, s. 246. Pramene, s. 216.

⁸Cenám tovarov a platovým pomerom (vrátane výšky žoldu) v stredovekom Uhorsku sa doposiaľ v staršej uhorskej či modernej maďarskej a slovenskej historiografii nevenovala komplexnejšia pozornosť. Viaceré čiastkové údaje z mestského stredovekého prostredia prináša aspoň FEJÉRPATAKY, L.: Magyarországi városok régi számadáskönyvei. Budapest 1885.

⁹Tamže, fol. 3 – 5.

¹⁰Tamže, fol. 5. Tu sa zároveň taxatívne stanovuje výška ďalšieho týždenného žoldu (pre panovníkov a pohoniča) nasledovne: „Item dem Jancko vnd Decka gibt man auf dy wochen zw den. XXXIII, dem Andris vnd Staseck auf dy wochen zw ort I (ort predstavoval štvrtinu zlatého, čiže 25 denárov – pozn. V. S.). Vnd dem andren knecht zw den. XX.“

¹¹Item der erst sold ist gebn worden am Sonntag nach Margarethe, auf lipfrung vnnnd der ander sold am Freitag vor der soeldner aufz zug von Bartpha, das ist am Freitag vor Marie Magdalene.“ Tamže, fol. 3.

deľu po Františkovi.¹² Či im však žold na tretí a štvrtý mesiac, resp. do konca ôsmeho mesiacu služby naozaj vyplátili, nemožno z výplatnej listiny ani iných dostupných prameňov zistiť. Napokon, ani na poslednom liste bardejovského dokumentu nie je okrem nadpisu *Vormerkung der Zerung und auszgebung fur ander nottdurftige dinngk* (Záznam o úhradách a výdavkoch na ostatné potrebné veci) žiaden zápis. A tak aj osud jednotky bardejovských žoldnierov zostáva zatiaľ neznámy. Azda sa ho podarí osvetliť ďalším výskumom, rovnako, ako samotné presnejšie datovanie vzniku predpisu.

Záverom možno konštatovať, že bardejovský stredoveký predpis podkrýva mnohé súvislosti spojené predovšetkým s mestskou vojenskou každodennosťou. Brannej povinnosti podliehali síce všetci bojaschopní mešťania a muži v meste, no každé mesto si vždy vydržovalo aj istý počet žoldnierov¹³. Nárast podielu mestom najímaných žoldnierov vo významnej miere odbremeňoval samotných mešťanov od vykonávania vojenskej služby v meste, ale hlavne v ich účasti na vojenských výpravách a pri poľných ťaženiach mimo mesta. Významným faktorom bolo ďalej to, že mestský žoldnieri mali lepšie individuálne vojenské skúsenosti. Služby mestských žoldnierov často požadoval a využíval aj kráľ Matej I. počas celého vyše tridsaťročného panovania, a to aj napriek existencii stáleho žoldnierskeho vojska.¹⁴ S disciplínou a správaním sa žoldnierov a vojska vôbec boli však mnohé problémy. Svedčí o tom aj unikátny disciplinárny a proviantný predpis z Bardejova. Je jedným z kameňkov umožňujúcim postupne skladať pestrú mozaiku našej minulosti.

¹²„Item dy drit bezalung des drittenn Monats wirt sich anheben an vnnsr lieben frauwen tag der geburt. Der fierd zold am (škrtnuté Freitag) Sontag nach Francisci.“ Tamže, fol. 4.

¹³SEGEŠ, V.: Mestá v uhorskom vojenstve na konci stredoveku. In: Armáda, mesto, spoločnosť od 15. storočia do roku 1918. Hadsereg, város, társadalom a 15. századtól 1918-ig. (Ed.: DANGL, V. – VARGA, J. J.) Bratislava 2002, s. 18 a nasl.

¹⁴TÓTH, Z.: Mátyás király idegen zsoldosserege. A fekete sereg. Budapest 1925, s. 85 a nasl. Pozri aj KUBINYI, A.: Mozgósítási és hadseregellátási problémák Mátyás alatt. In: Hadtörténelmi közlemények, 103, 1990, č. 1, s. 66. Konkrétne v prípade Bardejova vid' IVÁNYI, B.: Bártfa szabad királyi város levéltára 1319 – 1526. I. Budapest 1910, s. 156 – 402 (napr. č. 1369, 1423, 1519, 1537, 1553, 1848, atď.).